

Krystyna Gąsiorek
krygos@ap.krakow.pl
Instytut Pedagogiki Przedszkolnej i Szkolnej
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
Kraków

Pragmalingwistyczny wymiar czasowników i rzeczowników w tomie „Komputer w edukacji” (Kraków 2008)

W tomie *Komputer w edukacji 18*. [Kraków, 2008] zainteresowały mnie czasowniki i rzeczowniki, a szczególnie ich wymiar związany z *pragmalingwistyką* – dziedziną badań językoznawczych analizującą relacje między użytkownikiem języka a znakiem językowym [Zgółkowa, 2001, s. 235]. Dzięki wnioskom uzyskanym drogą cząstkowej analizy statystycznej będzie możliwe wskazanie charakterystycznych zjawisk językowych w badanym tomie prac.

Czasownik uznawany jest za ważną część mowy: *Wszystkie pozostałe składniki wyrażenia zdaniowego są bezpośrednio lub pośrednio syntaktycznie zależne od czasownika* [Laskowski, 1998, s. 225]. Po pierwsze, warunkuje on istnienie zdania, *jest częścią mowy, której podstawową funkcją składniową jest rola orzeczenia*. Po drugie, *czasowniki są morfologicznie nacechowane jako leksemy mające kategorię gramatyczną aspektu, trybu, czasu, osoby (z wyjątkiem form nieosobowych) i strony*. Po trzecie, *dynamizują wypowiedź, znaczeniowo są to określenia czynności i stanu* [Idem, 1992, s. 43].

Rzeczownik z kolei to część mowy *skupiająca wyrazy o podstawowej funkcji członu głównego grupy imiennej*. Według klasyfikacji syntaktycznej rzeczownik w zdaniu prymarnie pełni rolę podmiotu i dopełnienia, wtórnie – orzecznika, przydawki, okolicznika [Idem, 1998, s. 293]. Zgodnie z kryteriami semantycznym i morfologicznym jest to *część mowy obejmująca klasę wyrazów, oznaczających ludzi, zwierzęta, przedmioty, cechy, czynności i stany, odmieniających się przez przypadki i liczby, posiada rodzaj* [Zgółkowa, 2002, s. 331].

Zarówno czasowniki, jak i rzeczowniki zaliczam do wyrazów nazywających.

W próbie losowej wielkości 10000 wyrazów-słowoform znajduje się 3848 użyć w tekście 1310 rzeczownikowych haseł słownikowych i 1032 użyć 420 haseł czasownikowych, z wyłączeniem 246 imiesłówów przymiotnikowych w 368 użyciach. Imiesłowy przymiotnikowe: czynny, np. **interesujący** (z frekwencją F=8), **dotyczący** (F=6) i bierny, np. **realizowany** (F=6), **zawarty** (F=6) zaliczam do klasy przymiotników. Obliczenia dla tekstu z tomu *Komputer w edukacji 18* będą porównywane z próbami tej samej wielkości dla tekstów pedagogicznych: 1) badanych przed 30 latami – próba NPED [Rachwałowa, 1986] i 2) z rozpraw pedagogicznych Janusza Korczaka – próba PEDK [Gąsiorek, 1997] (por. tabelę 1).

Tabela 1. Udział rzeczowników i czasowników w tekście porównywanych prób

Część mowy	Komputer w edukacji 18		NPED		PEDK	
	l. b.	%	l. b.	%	l. b.	%
rzeczownik	3848	38,48	3480	34,8	2667	26,67
czasownik	1032	10,32	1060	10,6	2128	21,28

W tekście badanej próby najwięcej jest rzeczowników (3848 słowoform), stanowią 38,48% tekstu, w próbie NPED – 34,8%, a w PEDK – 26,67%. W sumie teksty w tomie *Komputer w edukacji 18* ze względu na udział rzeczowników przewyższają, o blisko 4%, poziom tekstów naukowych pedagogicznych pisanych przed ponad 30 latami i niemal o 12% teksty pedagogiczne Korczaka.

Po przeanalizowaniu udziału form czasownikowych można wysnuć inne wnioski. W badanym tekście jest 1032 słowoform czasownikowych, czyli zajmują 10,32%. Jest to wynik niemal taki sam, jak w porównywanej próbie NPED (10,6% użyc form czasownikowych w tekście) i ponad dwukrotnie niższy niż w rozprawach pedagogicznych Janusza Korczaka (21,28% użyc czasowników).

W próbie z tomu *Komputer w edukacji 18* hierarchia części mowy w tekście daje pierwsze miejsce rzeczownikom (3848 użyc), drugie przymiotnikom (1482 użyc), trzecie czasownikom (1032). Taka organizacja tekstu nie tylko odzwierciedla jego strukturę językową, lecz także pokazuje przedmiotowy sposób ujmowania opisywanej rzeczywistości. Istnieje znaczna przewaga użyc form rzeczownikowych (38,48%) w stosunku do użyc czasownika, różnica = 28,16%. W próbie NPED wynik jest podobny, różnica wynosi 24,2%, a w tekstach Korczaka jest ona najniższa – 5,4%.

Porównanie wskaźnika nominalności, mierzonego wielkością ilorazu form rzeczownikowych do form czasownikowych, może być wykorzystane do wskazania istotnej cechy stylistycznej: nominalności lub werbalności stylu [Gąsiorek, 1997, s. 37-38]. Dane w tabeli 2.

Tabela 2. Stopień nominalności porównywanych prób tekstowych

Próba	Komputer w edukacji 18	NPED	PEDK
Wskaźnik nominalności	3,72	3,3	1,25

Wszystkie porównywane próby cechuje dominowanie rzeczownika nad czasownikiem. Jest to cecha charakterystyczna dla stylu tekstów pedagogicznych. Zestawienie wskaźnika stopnia nominalności stylu dla tekstów z tomu *Komputer w edukacji 18*. z wynikami dla porównywanych prób świadczy o tym, że pozostaje on na poziomie niemal takim samym, jaki prezentowany był w tekstach pedagogicznych z lat 80. XX wieku. Ponadto jest znacznie wyższy (o 2,47) niż obliczony dla tekstów Korczaka – autora nie tylko rozpraw pedagogicznych, lecz także utworów dla dzieci i felietonów prasowych.

W ścisłej zależności od frekwencji form rzeczownikowych pozostaje liczba użyc części mowy sprzyjających nominalności, a więc przymiotników, imiesłowów przymiotnikowych i przymków. Na odpowiednio niskim poziomie ilościowym pozostają natomiast części mowy decydujące o werbalności stylu – wyrazy zależne od czasowników,

czyli przysłówki i imiesłowy przysłówkowe (ze względu na rozmiary referatu nie będą w nim omawiane).

Można wysnuć wniosek, że artykuły w badanym tomie napisane są językiem naukowym charakterystycznym dla tekstów pedagogicznych – humanistycznych, ze wskaźnikami od 3,1 do 3,4 [Rachwałowa, 1986, s. 59]. Nominalności tekstu dowodzą nie tylko wskaźniki liczbowe, lecz także znaczenie części mowy wpływających na takie wartości. Z tego względu warto zbadać semantykę rzeczowników i czasowników z frekwencją wyrażoną liczbą równą lub większą od 100 (prezentujących słownictwo najczęstsze – I przedział częstości) i z frekwencją wyrażoną liczbą równą lub większą od 10 i mniejszą od 100 (słownictwo częste – II przedział częstości).

Z frekwencją wyrażoną liczbą trzycyfrową nie ma w badanych tekstach żadnego rzeczownika (dla porównania: w próbie PEDK najwyższą frekwencję wśród haseł charakterystycznych dla I przedziału częstości miał rzeczownik *dziecko*, ale jest to zrozumiałe, gdy uwzględni się zainteresowania autora rozpraw pedagogicznych. *Wokół dziecka koncentruje się uwaga Korczaka, wszystkie inne problemy odsunięte są na plan dalszy* [Gąsiorek, 1997, s. 55].

W tomie *Komputer w edukacji 18*. z analizowanych czasowników w I przedziale częstości występuje tylko **być** z F=189 (w NPED z F=245, w PEDK z F=229). Pełni on w badanych tekstach – podobnie jak w porównywanych – głównie funkcję gramatyczną. Występuje jako składnik analitycznej formy strony biernej dla czasowników niedokonanych, np. *proces rozwiązywania każdego zadania jest monitorowany* (s. 35), *Mary była przetrzymywana* (s. 118), *Uczniowie (...) byli proszeni o sprawdzenie* (s. 174); jako składnik formy opisowej czasu przyszłego, np. *Poznawaniu bezpośredniemu towarzyszyć będzie...* (s. 124), *zmiana w edukacji (...) będzie stanowiła wsparcie* (s. 308); do tworzenia konstrukcji bezosobowych, np. *laptopa będzie można kupić w dworcowym kiosku* (s. 296); jako łącznik w orzeczeniu imiennym, np. *będziemy świadkami podobnych praktyk* (s. 287), *postawy te są pozytywne* (s. 30); w nielicznych przykładach w znaczeniu „istnieć, egzystować, trwać, występować”, np. *Będzie to przypadek* (s. 124), *przedsięwzięcie, jakim były studia podyplomowe* (s. 308).

W II przedziale częstości, czyli z frekwencją wyrażoną liczbą dwucyfrową, w tomie *Komputer w edukacji 18* znajduje się 76 rzeczowników w 1401 użyciach (zajmują one ponad 1/3 zasobu form rzeczownikowych) – w próbie NPED były 82 hasła rzeczownikowe w 1480 użyciach [Rachwałowa, 1986, s. 93-95], a w próbie PEDK 26 haseł w 457 formach [Gąsiorek, 1997, s. 65].

Rzeczowniki w II przedziale częstości w analizowanym tomie (po hasłach podaję w nawiasach liczbę użyczeń w tekście, czyli frekwencję): **uczeń** (57), **informacja**, **program** (46), **nauczyciel** (40), **strona** (39), **człowiek** (38), **możliwość** (35), **komputer** (33), **nauczanie** (31), **praca** (29), **system**, **wiedza** (28), **dziecko**, **edukacja** (24), **rok**, **świat** (23), **cel**, **proces**, **użytkownik** (22), **przedmiot** (21), **czas** (20), **badanie**, **materiał**, **rola**, **zajęcie** (19), **Internet**, **nauka** (18), **działanie**, **forma**, **korzystanie**, **medium**, **sposób** (17), **dane**, **element**, **kształcenie**, **osoba**, **szkoła**, **treść** (16), **problem**, **wykorzystanie**, **wynik** (15) **grupa**, **interfejs**, **postawa**, **pytanie**, **technologia**, **zadanie** (14), **cecha**, **miejsce**, **student**, **tekst**, **umiejętność**, **uwaga**, **zasób**, **życie** (13), **ocena**, **przypadek**, **rozwój**, **sieć** (12),

klasa, oprogramowanie, pomoc, poziom, sytuacja, środowisko (11), funkcja, kierunek, obraz, rodzaj, technika, użycie, взгляд, zakres, zjawisko, zmiana, źródło (10).

Obecność hasła rzeczownikowego zarówno w badanym tomie artykułów, jak i w NPED i PEDK lub w tomie *Komputer w edukacji 18.* i tylko w jednej z porównywanych prób świadczy o tym, że są to rzeczowniki o znaczeniach szerokich, a więc uznane za słownictwo ogólne. Są 44 takie hasła: **uczeń, informacja, nauczyciel, człowiek, nauczanie, praca, system, wiedza, dziecko, rok, cel, proces, przedmiot, czas, badanie, materiał, rola, nauka, działanie, forma, sposób, element, kształcenie, szkoła, treść, problem, wynik, grupa, postawa, zadanie, umiejętność, uwaga, życie, ocena, przypadek, rozwój, klasa, sytuacja, środowisko, funkcja, rodzaj, взгляд, zakres, zmiana.**

Pozostałe 32 hasła rzeczownikowe o frekwencji wyrażonej liczbą dwucyfrową z tomu *Komputer w edukacji 18.* są charakterystyczne jedynie dla tych tekstów. Ponieważ są to wyrazy autosemantyczne z II przedziału częstości i występują tylko w badanej próbie tekstowej, można je uznać za rzeczowniki tematyczne. Są to rzeczowniki: **program (46), strona (39), możliwość (35), komputer (33), edukacja (24), świat (23), użytkownik (22), zajęcie (19), Internet (18), korzystanie, medium (17), dane, osoba (16), wykorzystanie (15), interfejs, pytanie, technologia (14), cecha, miejsce, student, tekst, zasób (13), sieć (12), oprogramowanie, pomoc, poziom (11), kierunek, obraz, technika, użycie, zjawisko, źródło (10).**

Przykłady z użyciem rzeczowników tematycznych *Komputer w edukacji 18.*:

- W czasach powszechnej komputeryzacji pojawia się **miejsce** dla odpowiednio przygotowanych **programów** edukacyjnych, które – działając interakcyjnie – „tutorsko” przeprowadzą ucznia bądź **studenta** przez proces rozwiązywania zadań, wskazując mu **miejsca** popełniania błędów. (s. 35);
- Przygotowanie tego rodzaju **pytań** wymaga posiadania jednego **komputera**, drukarki i dowolnego edytora **tekstu**. (s. 177);
- Ełtawowi wykładowcy przedmiotów informatycznych na uczelniach wyższych mają niewiele **możliwości**, aby nadążać za szybkim rozwojem tej nauki. (s. 189);
- W **edukacji** przejawia się to większym dostępem do różnego **oprogramowania**. (s. 225);
- Obecność horoskopów, senników i astrologii świadczy o przypisaniu **użytkownikom** słabej orientacji w realnym **świecie**. (s. 263);
- Zrezygnowałam z tradycyjnego podziału materiału na **zajęcia** poświęcone jednemu tematowi, tzn. nie przewidywałam osobnych **zajęć** poświęconych np. **korzystaniu** z Windows, edytora tekstu itp. (s. 238);
- **Internet** jest **medium** dynamicznie się zmieniającym, a okres 2-3 lat to w **sieci** niemal wieczność. (s. 255);
- **Programom** i **dany**m szkodzą jednak bardziej złośliwe **programy** popularnie zwane wirusami. (s. 51);
- **Osoby**, która wciąż traktuje ten portal tak właśnie, jak został on w swoich początkach zaprojektowany. (s. 87);

- W niniejszej pracy wskazano na podstawowe znaczenie **wykorzystania w programie** dydaktycznym czynnika interakcji między **użytkownikiem** (ucznem) i nauczającym **programem** komputerowym. (s. 267);
- Wybrane parametry **interfejsów stron** edukacyjnych. (s. 274);
- Na to **pytanie** coraz trudniej udzielić odpowiedzi, gdyż uczniowie coraz rzadziej mają okazję do porównania, jak wygląda lekcja z **obrazem** rzeczywistym, a jak z jego wersją komputerową. (s. 169);
- **Stronę** zaprojektowano z **użyciem** omówionych wcześniej **technologii** internetowych. (s. 94);
- O prawidłowości postaw decyduje też układ dwóch kolejnych **cech**, tj. treści przedmiotowej (obiektu) oraz **kierunku** (znaku). (s. 30);
- Pomysły upowszechnienia **techniki** „laptopowej” w Polsce na razie skupiają się na środowisku gimnazjalistów. (s. 296);
- Druga grupa **cech**, determinujących efektywność radzenia sobie z informacyjnym zalewem, związana jest z **zasobami** poznawczymi jednostki. (s. 243);
- Nauczanie od podstaw właściwego i zgodnego z prawem **korzystania** z **oprogramowania** oraz zasobów **internetu** powinno znaleźć wiele miejsca w kształceniu od początku przedmiotu *informatyka* czy *technologia informacyjna*. (s. 42);
- ... istnieje szeroka oferta szkolnych **pomocy** naukowych z dosyć nowego przedmiotu... (s. 229);
- Z tego powodu przy systemach o przemysłowym **poziomie** komplikacji konieczne staje się operowanie na odpowiednich **poziomach** abstrakcji. (s. 213);
- Będzie to przypadek, w którym qualia odnoszące się do rzeczywistych, a tu reprezentowanych medialnie, rzeczy lub **zjawisk** uczący się ma już zinterioryzowane w strukturach poznawczych. (s. 124);
- Istotnym czynnikiem wpływającym na wykorzystywanie sieciowych **źródeł** informacji w procesie kształcenia jest złudzenie braku ciągłej kontroli. (s. 275).

Analiza znaczeniowa form rzeczowników z II przedziału częstości przekonuje o dostosowaniu słownictwa charakterystycznego do tematyki artykułów, a także o ich podporządkowaniu przedmiotowi pracy wskazanemu w tytule zbioru. Obok nazw ściśle podporządkowanych tytułowi pracy (**komputer, edukacja**), nazw konkretnych nowoczesnych środków dydaktycznych (**program, strona, internet, dane, interfejs, sieć, oprogramowanie, obraz, tekst, pytanie**), występują nazwy osób, które mają wykorzystywać te pomoce (**użytkownik, osoba, student**), oraz pojęcia abstrakcyjne – ogólne i rodzajowe – rozważane w tekstach artykułów (**pomoc, poziom, kierunek, medium, technika, użycie, zjawisko, źródło, możliwość, zajęcie, korzystanie, świat, wykorzystanie, technologia, cecha, zasób, miejsce**). Przeważają rzeczowniki abstrakcyjne, co pozwala zakwalifikować cały tekst naukowy jako abstrakcyjny.

Czasowniki z II przedziału częstości nie są tak urozmaicone znaczeniowo, jak analizowane rzeczowniki. W tomie *Komputer w edukacji 18*. występuje z tej grupy 5 czasowników: **móc** (43), **mieć** (35), **można** (25), **stanović** (13), **zostać** (10) w 126

użyciach. Łącznie z gramatycznym **być** z I przedziału częstości stanowi to około 1/3 wszystkich form czasownikowych. Pierwsze cztery czasowniki są wspólne dla trzech porównywanych prób, a więc należą do haseł ogólnych: **móc**, **można** – czasowniki deontyczne oznaczające nakaz, zakaz lub pozwolenie, **mieć** – czasownik stanowy oznaczający ogólną sytuację o zabarwieniu statycznym lub własność [por. Gąsiorek 1997, s. 68], **stanowić** – czasownik procesywny w znaczeniu *tworzyć coś; decydować, rozstrzygać, postanawiać o czymś; ustanawiać*.

Przykładem hasła charakterystycznego w II przedziale częstości dla tekstu artykułów z tomu *Komputer w edukacji 18* jest czasownik **zostać**. Kontekst, w jakim używają go autorzy, przekonuje, że występuje on jedynie jako składnik formy strony biernej dla czasowników dokonanych. Por. przykłady:

- Osoby, która wciąż traktuje ten portal tak właśnie, jak **został** on w swoich początkach **zaprojektowany**. (s. 87);
- Niezależnie od tego, gdzie **zostanie położony** punkt ciężkości – czy na nauczanie, czy też na uczenie się – role komputera w procesie dydaktycznym są te same. (s. 134);
- Z dostarczanych przez wydawców materiałów dydaktycznych zawartych na płytach CD rola nauczyciela **zostaje** coraz bardziej **ograniczona** do pilnowania uczniów i nadzorowania ich w czasie przekazów komputerowych. (s. 169).

Analiza jakościowa charakterystycznych haseł czasownikowych z II przedziału częstości w tomie *Komputer w edukacji 18* świadczy o obecności w tekście przede wszystkim form czasownikowych spełniających funkcję gramatyczną, a nie semantyczną.

W sumie, nawet fragmentaryczna językowa analiza statystyczna prowadzi do ważnych uogólnień:

1. Udział form rzeczownikowych i czasownikowych w tekście pokazuje istotne cechy zbioru.
2. Artykuły w tomie *Komputer w edukacji 18* napisane są stylem naukowym, o charakterze nominalnym, podobnie jak w inne teksty pedagogiczne. I to jest ich cecha wspólna.
3. Hierarchia części mowy w tekście tomu *Komputer w edukacji 18* – z przewagą form rzeczownikowych semantycznie pełnych nad czasownikami, głównie o funkcji gramatycznej – wskazuje na przedmiotowy sposób ujmowania opisywanej rzeczywistości.
4. Wyrazy autosemantyczne (rzeczowniki i czasowniki) II przedziału częstości, czyli z frekwencją wyrażoną liczbą dwucyfrową z tekstu wielkości 10000 wyrazów, wyznaczają strefę słownictwa tematycznego. Ich użycia w tomie *Komputer w edukacji 18* pozwalają dostrzec podejmowane przez autorów nowe obszary tematyczne. I to jest cecha odróżniająca te teksty od rozpraw napisanych wcześniej.

Materiał źródłowy

Komputer w edukacji. Red. naukowy J. Morbitzer. Wydawca: Pracownia Technologii Nauczania, Akademia Pedagogiczna, Kraków 2008

Słowniki

Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny. T. 1-50. Red. H. Zgótkowa. Poznań 1994-2005

Literatura

Gąsiorek K.: *Od słowa do tekstu. O języku i stylach Janusza Korczaka*. Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1997

Laskowski R.: *Czasownik*. [W:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Pod red. R. Grzegorzycowej, R. Laskowskiego, H. Wróbla. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 225-269

Laskowski R.: *Hasła czasownik, rzeczownik*. [W:] *Encyklopedia języka polskiego*. Pod red. S. Urbańczyka. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 43; 293

Rachwałowa M.: *Słownictwo tekstów naukowych*. Prace Komisji Językoznawstwa nr 55, PAN – Oddział w Krakowie, Wrocław 1986